

પાંખડી

ૐ
"પ્રેમ-ત્યાગ"

કર્તા

જેઠાલાલ નારાયણ ત્રિવેદી

રાંધેન (ઉ. ગુજરાત)

પ્રકાશક - કુમાર કાર્યાલય - અમદાવાદ

પહેલી આવૃત્તિ • ડિસેમ્બર ૧૯૩૮
સર્વ હક્ક લેખકને સ્વાધીન

કિંમત પાંચ રૂા. ૧૫/

૩૨૨૦૭

સંદેપ

કંઠા. ૩૩

ત્રિહીન્દ્ર

(પાંચમું)

32207

મુદ્રક અન મહાન

અચ્યુતાઈ રાવત • કુમાર પ્રિન્ટરી • કુમાર કાર્યાલય • રાયપુર અમદાવાદ

ભારતીને નમન

વાણી અર્થ વિધે વસી રહી રહ્યો રૂપ જે ભારતી,
તેને પાદ નસું, ધરી હૃદયની જ્યોતો તણી આરતી.

નિવેદન

મુક્તક એટલે પાણીદાર મોતી. જે નાનકડું કાવ્ય રસ, વેગ, ચોટ અને ચમત્કારથી રસિકને પાણીદાર લાગે તે મુક્તક. બહુ જ અલ્પ ક્ષણોમાં તે કાવ્યનો સંપૂર્ણ રસાસ્વાદ કરાવી શકે છે, એ જ તેની વિશિષ્ટતા. માનવીનું આજનું ઝડપી જીવન લક્ષ્યમાં લેતાં, મુક્તકની આ વિશિષ્ટતા કાવ્યમાં એને અનોખું સ્થાન અપાવે તો નવાઈ નહિ.

આમ છતાં શ્રેષ્ઠ મુક્તક-કવિઓ આપણા સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ય વિરલ છે. અમરુ અને ભર્તૃહરિની જોડમાં મૂકવા જેવો ખીજો મુક્તક-કવિ જલદી જડી આવતો નથી. એટલે પ્રથમ દર્શને મુક્તકની રચના લાંબા કાવ્ય કરતાં સહેલી ભલે લાગે, પણ ખરેખર તેમ નથી. નવલકથાથી ભિન્ન એવી ટૂંકી વાર્તાની જેમ અનોખી કલા છે, તેમ મુક્તકનું પણ સમજવું.

ગુજરાતના આધુનિક કાવ્ય-સાહિત્યમાં સંગ્રહ રૂપે આવું પ્રકાશન રજૂ કરવાનો આ પ્રથમ પ્રયાસ છે. ગુજરાતમાં કવિતા

વાંચનારો વર્ગ જ બહુ નાનો છે. પણ જે છે તેની રસવૃત્તિમાં
અદ્ધા રાખી આ સાહસ કરેલું છે.

આ સંગ્રહમાં બધાં જ મુક્તકો એક સરખી કક્ષાનાં નહિ
હોય. અને તેમ હોવું શક્ય પણ નથી. છતાં, લેખકે રચેલાં
ઘણાં મુક્તકો પૈકી થોડાંક ચૂંટી કાઢીને આ સંગ્રહમાં રજૂ
કરેલાં છે, એમ કહેવામાં હરકત નથી. અને કાવ્યરસિકોને
આમાંથી કંઈક પણ ગમશે એ આશા અરથાને નથી.

‘કુમાર’ કાર્યાલયની સદાનુભૂતિ વગર આ સંગ્રહ કદાચ
લાંબો વખત અગ્રગટ જ રહ્યો હોત. અને આપણા મુખ્યમિત્ર
સાહિત્યકાર શ્રી રામનારાયણ વિ. પાઠકની સદાનુભૂતિ અને
સહાય વગર આટલાં મુક્તકો લાગ્યે જ લખાયાં હોત. આ
સ્થળે તેમનો, ‘કુમાર’ના સંચાલકોનો તથા આ સંગ્રહ એકવાર
અવલોકી જઈ મુક્તકો ચૂંટવામાં સલાહ આપવા બદલ લાભ
‘સુંદરમ્’નો પણ આભાર માનું છું.

જેઠાલાલ ત્રિવેદી

ઉપોદ્ધાત

હિ દના સાદિત્યમાં મુક્તકોનું સ્થાન મહત્ત્વનું છે. ધાગુ પ્રાચીન કાળથી આપણે ત્યાં મુક્તકો લખાતાં આવ્યાં છે. મુક્તકોનું માદાત્મ્ય એટલું બધું વધી ગયું હતું કે માદા-કાવ્યમાં પણ દરેક શ્લોકને મુક્તક કરવા પાછળ દરિનું ધ્યાન રાકાયું હોય એમ જણાય છે. એથી ક્યાંક ક્યાંક તો પ્રચન્ધના વસ્તુમાં શિથિલતા આવી ગઈ છે અને પ્રવાહ મન્દ પડેલો છે.

મુક્તક શબ્દ મુક્ત એટલે છૂટું ઉપરથી આવ્યો છે. કાવ્યા-દર્શમાં તેનું લક્ષણ મુક્તકં શ્લોકઃ પદ્યૈકધ્વમત્કારધ્વમઃ સતામ્। એટલે સહૃદયને ચમત્કારક લાગે એવો એક જ શ્લોક તે મુક્તક, એવું આપેલું છે. ચમત્કારકતા એટલે લોકોત્તરતા તો બધાં કાવ્યોમાં હોય છે. એટલે એક જ છૂટા શ્લોકનું કાવ્ય તે મુક્તક એવા અર્થ ફલિત થાય છે. તેની ખુબી એ કે એક જ શ્લોકમાં તે કાવ્યનો આસ્વાદ કરાવી શકે છે.

સંસ્કૃત સાદિત્યમાં આવાં ખુબી મુક્તકો છે. ‘સુભાષિત-રત્નભાંડગાર’ જેવા સંગ્રહો મુક્તકોના જ છે. સંસ્કૃતમાં આવાં

કાવ્યોમાં અનેક પ્રકારનું વસ્તુ આવે છે. કેટલાંક મુક્તકો શૃંગારનાં છે જેમકે અમરુનાં, અને રસની દૃષ્ટિએ એનો રસ અતિશય ધન ગણાયો છે. કાવ્ય તરીકે ઉત્તમ કાવ્યનાં ઘણાં દૃષ્ટાન્તો અમરુશતકમાંથી આપાય છે. પ્રેમના અનેક ભાવોનાં તેમાં ચિત્રો હોય છે. એક નાના હીરા ઉપર સદાઘર્ષ કરી-ગરી હોય તેવી તેમાં કારીગરી હોય છે. પણ પ્રેમ સિવાયના પણ અનેક વિષયોનાં મુક્તકો થયાં છે. તેમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવાં સૃષ્ટિસૌંદર્યનાં મુક્તકો છે, અન્યોક્તિઓ છે અને જ્ઞાનનાં સુભાષિતો છે. સુભાષિતોમાં સામાન્યમાં સામાન્ય વ્યવહાર કહાપણનાં પણ હોય છે અને ગહન તત્ત્વજ્ઞાનનાં પણ હોય છે. આ સુભાષિતોની ભાષા પણ વિગયને અનુકૂળ પ્રસન્ન ગંભીર હોય છે અને તેમાં કવચિત્ વક્તવ્યને સુંદર દૃષ્ટાંતથી સ્ફુટ કરેલું હોય છેઃ ભર્તૃહરિનાં શતકો આ પ્રકારના અત્યંત લોકપ્રિય સંગ્રહો છે.

સંસ્કૃત પદ્ધતિ પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ સાહિત્યમાં પણ મુક્તકો લખાયાં છે. હેમાચાર્યે અપભ્રંશ વ્યાકરણમાં પોતાના સમયનાં અનેક મુક્તકોનાં ઉદાહરણો આપ્યાં છે. આ ઉદાહરણોમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવાં સૌર્યનાં મુક્તકો છે, જેની પરંપરા આપણે તે પદ્ધતિના ચારણી સાહિત્યમાં અને લોકસાહિત્યમાં પણ લાંબે

સુધી ચાલેલી નેમએ છીએ. ચારણી સાહિત્ય અને લોક-સાહિત્ય બન્નેમાં પ્રેમ, શૌર્ય અને જ્ઞાનનાં મુક્તકોનો પ્રવાહ અખંડ વહ્યા કર્યો છે. આમાં ધણીવાર સંસ્કૃત મુક્તકોનો અનુવાદ પણ આવતો. આવાં મુક્તકો સાધારણ વાતચીતમાં વક્તવ્યના સમર્થનમાં મૂકવાં એ સંસ્કારિતાની નિશાની ગણાતી. વાર્તા કહેનારા આવાં મુક્તકોનો પુષ્કળ ઉપયોગ કરતા અને તેને વધારતા પણ જતા.

આ મુક્તકસાહિત્યપ્રવાહ ઉપર કહ્યું તેમ ચારણી સાહિત્યમાં અને લોકસાહિત્યમાં જ ચાલ્યો છે. આપણા શિષ્ટ સાહિત્યના કવિઓ અને પ્રબંધકારોએ મુક્તકો લખ્યાં જાણવામાં નથી. તેમનાં આખ્યાનો જુદી પરંપરાનાં જણાય છે, અને તેમાં મુક્તકો આવતાં નથી એમ કહીએ તો ચાલે. જૈન રાસામાં મુક્તકો આવે છે, પણ તે ઉપર જણાવ્યું તેમ ગદ્યમાં વાર્તા કહેવાની પરંપરામાં જે રીતે તે આવે છે એ રીતે આવતાં. અને જૈનેતર આખ્યાનોમાં એનું એ સ્થાન રહ્યું નથી એ માફ વક્તવ્ય છે.

અર્વાચીન યુગમાં દલપતરામે જેમ આખ્યાનપરંપરાના વારસાથી સાહિત્ય લખ્યું, તેમ લોકસાહિત્યની પરંપરાથી પણ લખ્યું છે, અને તેથી તેમણે મુક્તકો લખ્યાં છે. તેમના જુદા

જુદા વિષયના દોહરા, મનહર વગેરે મુક્તકો જ છે. 'દાર્શન-
વિલાસ'માં ચાતુર્યનાં અનેક મુક્તકો આવે છે. તેમનાં મુક્તકોમાં
હાસ્યનાં મુક્તકો ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવાં છે. દલપતરામ
પછી નર્મદે થોડાં મુક્તકો લખ્યાં છે. નર્મદે પ્રીતિ સંબંધી જુદી
જુદી કવિતાઓ લખી છે, તે કવિતામાં ઘણીખરી કડીઓ મુક્તક જ
છે. તે સિવાય તેનાં કેવળ છટાં મુક્તકો પણ છે. પણ તે પછી
આપણા સાહિત્ય ઉપર અંગ્રેજી સાહિત્યકલાની પહેલી અસર
થતાં મુક્તકો લખાતાં બંધ થયાં. એ અસરના પહેલા કવિ
સહગત નરસિંહરાવે મુક્તકો લખ્યાં નથી. એમની અસર સામે
જુદા આદર્શથી કવિતા લખનાર પ્રો. હાકોરે જેમ અનેક કાવ્ય-
પ્રકારોના પ્રયોગો કર્યા તેમ મુક્તકોના પણ પ્રયોગો કર્યા છે.
૧૯૨૦ પછીનો યુવાન કવિતાક્ષેપક વર્ગ ઘણી બાબતોમાં
તેમના માર્ગે ચાલ્યો અને તેણે મુક્તકો પણ લખ્યાં. અત્યારના
યુવાન કવિતાક્ષેપકોમાંના ઘણાએ મુક્તકો લખ્યાં છે.

ઉપર જણાવ્યો તે ૧૯૨૦ની આસપાસનો અને પછીનો
સમય તે કાવ્યમાં અનેક પ્રકારના અખતરા કરવાનો સમય
છે જે હજી પણ ચાલુ જ છે. તેથી મુક્તકના બંધારણમાં પણ
અનેક અખતરા થયા છે. મુક્તકના બંધારણનું મુખ્ય લક્ષણ
એ છે કે તે એક જ શ્લોકનું હોવું જોઈએ. પણ અત્યારે

કાવ્યમાંથી ગેયતાનું વિશ્લેષણ થતાં શ્લોકનાં ચાર જ ચરણ હોવાં જોઈએ એ બંધન પણ શિથિલ થયું, અને તેથી, ચાર ચરણને બદલે એક બાજુ ત્રણ ચરણનાં પણ મુક્તકો લખાયાં ને બીજી બાજુ ચારથી વધારે ચરણોનાં મુક્તકો લખાયાં. આથી નવાં મુક્તકો વિશે સૌથી પહેલો પ્રશ્ન એ થાય કે કેટલી સંખ્યાની પંક્તિ સુધી આપણે છૂટા કાવ્યને મુક્તક કહેવા તૈયાર છીએ? શ્રી હેમચંદ્રના માંકડે સાત પંક્તિ સુધી મુક્તક જમ શકે એમ કહ્યું છે, અને હું ધારું છું, એને આપણે બહુ લતાની અંતિમ સીમા માનીએ તો જોડું નથી. પણ તે સાથે જ કહેવું જોઈએ કે, અર્થઘનતા, સુશ્લિષ્ટતા, પંક્તિઓનું આકારસૌષ્ઠ્ય એ સર્વ મુક્તકનાં અપરિહાર્ય લક્ષણો ગણવાં જોઈએ. અને તે સાથે એ પણ કહેવું જોઈએ કે હજી આપણી ભાષા અર્થઘનતામાં ને પ્રસાદમાં એટલી દેખાવાએલી નથી. નવાં મુક્તકો નવા ભાવોને વ્યક્ત કરવા માગે છે અને તેને માટે ભાષા હજી યથાકામ આકારક્ષમ થઈ નથી. જૂનાં ગુજરાતી મુક્તકોમાં જે અર્થઘનતા, પ્રસાદ, સદ્ગતિ છે તે હજી આપણાં મુક્તકોમાં આવ્યાં નથી. પણ એ આણવાનો ઉપાય જ એવાં મુક્તકો લખાય એ જ છે.

૩૨૨૦૭

અત્યારની કવિતાનું બીજું લક્ષણ એ છે કે એક કાવ્યમાં

“ભુલે છે તું ભોળા,” વદતી હસતાં સોય નમણી,
પળે પૂંઠે પૂંઠે અનુચર બની, છો હું રમણી.”

મિથ્યા મોહ

ચઢી જંગા આલે મન કનકવો એમ સમજેઃ
ધરાવાસી હું ના, ઉઠું, રવિશશી મિત્ર મુજ છે;
અલાગી આ દોરે

મને બાંધી રાખે ! પણ ધરણિથી દોર તૂટતાં
શશી તારા સર્વે તજ કનકવો ભોંય ગળડે !

આને છેલ્લે એક હાર્યનું મુક્તક જોધએ :

સાચો પ્રણય !

તજું વારે વારે બળકી મનમાં રોપ કરતો,
અવજ્ઞા ચે તારી કીધ અતિ, છતાં તું ઝટ દઈ
મને શોધી કાઢે; ક્યહીં નવ ગમે શું મુજ વિના ?
ભલે જોટો, સાચો પ્રણય રૂપિયા ! હુંથી તુજનો.

આહો ‘જોટો’ શબ્દ ઉપરનો શ્લેષ અને તેનો ‘સાચો’ સાથેનો
વિરોધ, અને જોટો રૂપિયો પાછો આવે છે તેમાં પ્રણયનો
આરોપ અને આખા શ્લોકનું આતુર્ય સુંદર મર્મીણું હાર્ય પ્રેરે
છે. આવાં મુક્તકો વધારે લખાય તો સારું.

તા. ૫-૯-૩૮

રામનારાયણ વિ. ખાટક

પ્રકૃતિ

પિતાનો હર્ષ

• અન્દાકાન્તા •

આલે ખૂલે અભિનવ શશી પૂર્ણિમાનો રુપાળો,
જેઠ તેને ગભીર ઉરના સિંધુનું ઉર ખૂલે;
આંદા જેવો તનય નીરખી તાત ના હર્ષ પામે?
મોજાંડી કર નભ ધરે પુત્રને લેટવાને.

પ્રાણયભંગ વારિ

• શાસ્ત્રલવિષ્કીડિત •

લાંળા તેજભયાં રવિકરતણા
સ્પર્શેથી લોભાઈને,
સિધુવારિ નલે ચડી ઝટ જતાં
મોહાંધ મુગ્ધા સમાં;
નેઈ લાહ્ય સમા સદા સળગતા
કિન્તુ રવિઉરને,
અંગારા વિજના ભરી દગ ચક્રી
રોષે પડે ભૂ પડે.

પ્રીડા

• મન્દાકિન્તા •

જેને જોવા દગ તક્ષસતાં તેજનાં તીર જેવાં,
 દેખી તેને નયન શરમે કેમ ણીડાઈ જતાં?
 આંખો તાણે નહ રજનિમાં, ઊગતાં સૂર્ય કિન્તુ
 પ્રીડાભારે નયન નમતાં લાલિમા શ્વેત ગાલે.

વાદળીને

• શાદ્દલવિકીકિત •

ખારા નીચ પિતા તણી દીકરીતું
 આલે ચડી, રે ચલી !
 તેજસ્વી નલસાસરે તુજ તણી
 ખારાશ સવેં ટળી;
 ખારો સાગરતો'ય તાત સમજ
 તું ભેટવા જિતરે,
 ભેટતાં પળમાત્રમાં ઉર તણી
 મીઠાશ તારી સરે.

ધાયલ ગગન

• મન્દાકાન્તા •

ખીલા માર્યા નભઉર ચરે તારકેના રૂપાળા,
 ગેળી નાદે ગગન ગગડેઃ લાગ્ય રે ધાવ આળા;
 પાટા બાંધી હૃદય પર એ વાદળીના સુંવાળા
 સૂએ તો એ ઉર થકી ઝરે મેઘની અશ્રુમાળા.

તૈયાર કે પૂછતો

• શાસ્ત્રલલિપિદ્વિત •

પૂછે કોઈક રાનમાં, “ભ્રમર તું

ગુંબાર શાને કરે ?

વાગ્યો કંટક પુષ્પનો રસ પીતાં ?

કિવાં ગીતે પુષ્પને

ખડેકાવી રસ લૂંટવા મનસુખો ?”

મકરંદ “ના, ના” કહે :

“લાગ્યો એક અપૂર્વ પુષ્પ-ઉરથી

હું બીજ, તે રક્ષવા

તૈયાર કે પૂછતો ?”

માતા-વિન્દિતી

૧૧ પૃથ્વી ૧૧

ઉદાર થઈને રંથલે, રવિ જલેંચ પુષ્પો કરે
કરે નિજ ગિલાવતો, પાણુ કરોડ પુષ્પો રવિ
નલે નિજ ઘરે ભુલે, શ્રમિત મુલાન માતા સમી
નિશા પાણુ રહી ઘરે ગિલાવતી સદા તેમને.

ઘેલી ગંગા

• મન્દાકીન્તા •

કૈલાસે કાં ધવલ ભવનો તાતનાં રમ્ય છોડી,
ઘેલી ગંગા અપળ ઝનતી સાગરે જાય દોડી ?
હુધે નાચે લવણ ઉરના નાથને કેમ ભેટી ?
ખાંડે તેને 'મીઠું' જગ કહે, એમ ભૂલે અલેતી.

દયાળુ ઉદધિ

• શિખરિણી •

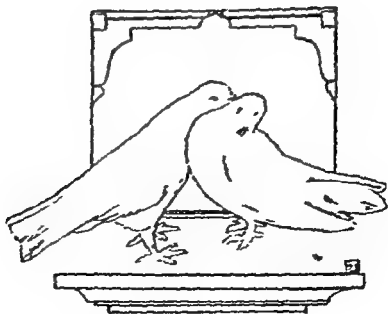
રવિ વજ્રે બાળે હિમગિરિ તાણું મસ્તકે રીસે,
જમૂના ગંગા બે ઝરણુ ગિરિઆંસુ સમ દીસે;
પડે તે સિંધુમાં ઉદધિ-ઉર એથી હન્યમચે,
રવિ ઢાંકી દેવા ઉદધિ નલમાં વાદળ રચે.

કલાપીનું આશ્ચર્ય

• વસંતતિલકા •

. દેખી નલે ઘન રૂપે ઘનશ્યામ કા'ને,
 : હૈયે દળાવી વિજળી સમ રાધિકાને;
 . અજ્ઞાત પંચશરથી ચમકી કલાપી
 આશ્ચર્યથી ટહુકતા નલ દષ્ટિ સ્થાપી.

શૃંગાર-પ્રણય

કામજવાળા

• સંગ્રહ •

લાળો છે અસરાઓ

પણ શતકૃતુને કામના ધાવ સાલે,
યોગી ગૌરીશને ચે

મનમથ પીડતો, ચંદ્ર જેને કપાળે;
કામે વીંધેલ તેથી

ક્ષત હૃદય વિષે ચંદ્રને ડાઘ ઠાળા,
વિષ્ણુ રે' સાસરામાં,
હૃદય ભીડી રમા રોકવા કામજવાળા.

સલૂણાં

• માલિની •

ઝરણુ સરિત સર્વે છે અલૂણાં ગિચારાં,
 “ઉદ્ધિ, પ્રિય! સલૂણાં ગાત્ર કીજે અમારાં;”
 વદી ઉદ્ધિ સરંતાં: ... ને પુરુષો અલૂણા,
 સલુણી રમણીઓને ભેટી થાતા સલૂણા.

મુગ્ધાની વાતો

• માલિની •

‘અગણિત’ કથનીઓ કંથને રે કહીશું,
હૃદય મહીં વિચારે ગોઠવે મિષ્ટ મુગ્ધા;
પણ હૃદય હરે તે વાત વિચાર હરે,
અધરરસ પી સ્વામી વાત ઓળેથી ચોરે.

કમળને

• વસંતતિલકા •

જૂગો થકી તપ કરે જળમાં કુમારી!
 તો'યે ન સૂરજ તણી ઉતરે ખુમારી;
 જે ચંદ્રનો ક્ષય થતો તુજ અંખનાચ્છે,
 તે સાથ નાં કમળ ! કાં હસતી જરા ચે ?

રૂપની ઇર્ષ્યા

• વસંતતિલકા •

સ્પર્ધા કરે કમળની શશી આ હસીને,
કોથે બીડે કમળ પાંખડીઓ કસીને;
કાળા બીડે ભ્રમરને ઉર સાથે ખ્યારે,
ઈર્ષ્યા બને ન રૂપની અતિ અંધ ક્યારે?

અર્થ

. વસંતતિલકા .

આવી અચાનક પિયુ ગૃહદ્વાર ઉભો,
 મત્કાર શી રીત કંઈ ઉરમાં અચંપોઃ
 લાજ ન પુષ્પ ધૂપ કૈં, અતિશે મુંઝાતો,
 ત્યાં અશ્રુનો વણ કદા શુચિ અર્ધ થાતો.

સંજીવની

• મંદાકાન્ત્રા •

સંધ્યા જોળે રવિશિર ઢળે, ચંદ્ર અંકે ઊપાને,
ભિનાળો ચે ધગધગ થતો વૃષ્ટિ-જોળે વિરામે;
તેજસ્વી સૌ શ્રમિત યનતાં શોધતા સુંદરીને,
શું નારીમાં નરજીવનની દિવ્ય સંજીવની-છે ?

યાં ચિન્તયામિ સતતં મયિ . . .

. ખંડ-વસંત-સગ્ધરા .

પ્રેમાર્દ્ર પથર દ્રવી નદી રૂપ ધારી
 હોડ સમુદ્ર પ્રતિ, જ્ઞાતુર મુખ પ્રેમે
 ઢાળે સમુદ્ર પદમાં; પાણુ હાથ, સિંધુ
 નાળે નહિ નજર ને . . .

છલગલ કરતો ચૂમવા જાય કાંઠો.

વિન્નેગણની વર્ષા

• મિશ્ર •

આલે ચઢી કોટ શું મેઘનું દળ
વિદ્યુત્ સમાં ખેંચતું ખડ્ગ, ધારા
સહસ્ર ગાણો તાણી તીક્ષ્ણ છૂટે,
કરી કરી ગર્જન નાથ ડારે.

વિરલ ચંદ્ર

• સ્વપ્નરા •

આકાશે ચંદ્રમાં છે

પણ દૂર પડતો: નાં ભગે કૃષ્ણ પક્ષે,
પ્રહ્લાએ એમ ધારી

જનહિત કરવા પક્ષ નાં કોઈ ભક્ષે
એવો સુધા-છલંતો

રમણીય રમણી-આનને ચંદ્ર હીધો.
કિન્તુ એ ચંદ્રને ચે

વિરલ રમણીએ ગર્વમાં હાય કીધો !

કૌતુક

• શાસ્ત્રલવિકીરિત •

“રે આ ચોક જ પદમાં ભ્રમર બે,
છે કીર ને નાગ શું ?
ને આ શ્વેત હીરાકણી કમળમાં
કૌતુક આ શું થયું ?”
માનિની પિયુનાં સુણી વચન આ
“ક્યાં છે, જતાવો” કહે,
જતાં પાસ “જતાવું બે પ્રિય તને
આ” કહે ચૂમે છે મુખે.

કાંટો.

• શાફલવિક્રિડિત •

વાટે આ વનની ધીમે વિચરતાં
ખાળા રૂપાળી દીઠી,
વાગ્યો કંટક કારમો મુજ પગે
જોવાં જતાં એ મીઠી;
'રે,રે' શબ્દ વદી ઢગ્યો ધરણીએ,
ખાલે લીધો અંકમાં:
કાંટા કેમ ખીજી-થયું મન વિષે-
વાગ્યા ન સર્વાંગમાં?

રૂપુંડા

• શાર્દૂલવિક્રીડિન •

હેજે કામસ્વરૂપ કંથ મધુરો,
આયુષ્ય કલ્પો તણાં,
મુગ્ધા મિષ્ટ સૃજી અનંત મુજને;
ફેવે ફેવે આંખડી
હેજે રૂપ નિહાળવા પ્રીતમનું;
ને તું થજે બહાલમો;
જો આપે બસ એટલું, નહિ મને
વૈકુંઠની ચે રૂપુંડા.

પાંખડી

ઘેલી આકાંક્ષા

• વસંતતિલકા •

ઘોલી વિભેગણુ રમા પતિળાથ પામીઃ
 “લાંળી હવે રજનિ થાં યુગજેવડીતું !”
 રાત્રી હસી નીરવ સૂર થકી વહે છેઃ
 “આજે ગમું, વિરહમાં પણ શું કરીશ ?”

પ્રેમ—અગ્નિ

• શાર્દૂલવિકીરિત •

ઘેલી બોલ ન એમ તું “પ્રિયતમે
સ્પર્શી જળાબ્યું ઉર,”
પ્રાણાધાર સદા જળે વિરહમાં
તારા, ન તું બાણુતી!
હોડી બાય દીવે પતંગ બાળતું,
જોઈ દયા સૌ ધરે,
કિન્તુ દીપક જન્મથી જળી રહે,
તે ખ્યાલ ના કોઈને.

પ્રકીર્ણ

કવિ અને કોયલ

• સ્વચ્છરા •

પોષાયે કોકિલાઓ

કળ કળ કરતા કાગડાના કુટુંબે,

આત્માની પ્રેરણાથી

પણુ સ્વર મીઠડા કોકિલા વિશ્વ ફૂંજે;

તેવી રીતે કવિ આ

ભડભડ યજ્ઞતા વિશ્વમાં ઊછરે છે,

કિન્તુ એના ઉરેથી

અમીરસ સરખા સ્રોત કાઠ્યે સરે છે.

ઊંચાઈનો ગર્વ

• વસંતતિલકા •

ઊંચા અમે અવરથી, નવ કાં નમાવે
નીચાં શિરો અમ પદે અતિ નમ્ર ભાવે ?
એવું ચહે જન ઘણા; સમજે ન છાયા
દે તાડ ના, નિજ છતાં અતિ ઉચ્ચ કાયા,
નીચા છતાં વડ ણને વળી વૃક્ષરાયા.

સાપનું ઉશીકું

• મંદાકાન્તી •

લક્ષ્મી માટે દધિ સમ મહા ઉરને મંથવાનાં,
 ને વચ્ચેથી વિષ નીકળતાં શોધવા શંભુ જેવા;
 પામ્યા કેડે પણ સુખ નહિ: સર્પ કેરા ઉશીકે
 સૂવાનું છે, જતન કરવા સાગરે વિષણુ પેઠે.

હીરાને

• શિખરિણી •

હતો જ્યારે કાળો, તુજ હૃદયમાં સાકર ભરી
હતી મીઠી; આજે અકચરિત હીરો ધની જતાં
થયું તારું હૈયું વિષમય, ચુસે તો જન મરે;
રૂપાળા હૈયે શું વિષ કુદરતે નિર્મિત કીધાં?

દીધું ને લે પાછું—

• શિખરિણી •

ભલે વિશ્વે મોટો, વિરલ અતિ રત્નો ઘર હશે,
ભલે લાખો નારી હૃદય-રસ પીવા તલપશે;
દીધું ને લે પાછું, જીવન જાનશે ના જરી મીઠું,
વળી “ખારો સિંધુ” વહી જન જશે રે લધ ‘મીઠું’.

ગૃહકલહ

• સંખ્યા •

મીઠો સિંધુ હતો ને

નવ હૃદયપટે કેા સરિતા સરેલી,
લાખો આવી સરિતા

કળકળ કરતી મોહ ઇખ્યાં બરેલી;
એ સૌ શોકયો લડે ને,

ગૃહકલહ થકી સિંધુ આ'થાય ખારો,
સિંધુની આ સ્થિતિ તો,

મધુર ક્યમ રહે માનવી કેા ગિચારો?

ભયભીત છાયા

• શિખરિણી •

પ્રકાશી પુણ્યાત્મા જળહળ કરે જ્યાં જગતને,
તદા પાપી કેરા પ્રતિનિધિ છુપાતા ધરધરે;
વસે છાયા રૂપે તિમિર જગમાં તે રવિતણાં
છુપાવા નેત્રોથી, અવર દિશમાં નાસતું રે.

વિધિને પ્રશ્ન

• વસ્તંતિલકા •

તોડે ન બાજતર છતાં ઉર વીંધનારી,
દિવ્યાસ્ત્રથી પણ વધુ બળ ધારનારી;
ઝેરે ભરી નમણી નાગણુ શી સુંવાળી
આ જીભને ક્યમ, વિધે! જનમુખ ઢાળી?

ગ્રહબળ

• વસંતતિલકા •

અમૃત ચે અક્ષણ છે રૂઠતાં વિધાતા,
 તેજસ્વી ચે ગ્રહબળે ગળતા જણાતા;
 વંકાય ને ગ્રહપતિ નવ કોનું ચાલે,
 માસાર્ધ નિર્મિત થયે। ક્ષય ચંદ્ર-ભાલે.

પરાયું તેજ

• વસંતતિલકા •

જે પારકા ધન અને જાળથી પ્રકાશે,
તેવ્યર્થ આ જગતમાં મનથી કુદાશે;
ના શેઠની સમીપ આશ્રિત અંખવાયે?
સામીખ્યમાં સુરજના શશી રંકે થાયે.

સમુદ્ર-ઉર

• વસંતતિલકા •

પીડે મુરારુર મળી સહુ એક સાથે,
નાખે વલોવી ઉર લાખ જલિષ્ હાથે;
આપે છતાં મધુર અમૃત રત્ન પોતે,
એવા સમુદ્ર-ઉરને નમુંઃ ધન્ય તેને.

૨-વભોગ

• શાદ્ધર્મવિકીરિત •

લાખો ને કંઈ કોડ ચોજન તણા
ખારો વહી આવતા
સિંધુને ઉર, ને વળી ધરતીના
સૌ મેલ લેગા થતા;૫
એ સૌ સઘરીને ઉરે નિજ તણા
મૂળો રહે છે દધિ,
માગે જ્યાં જળ મેઘ, વાદળી મીઠી
રક્ષેલ દે ઉરની.
ખારાશે બળતો રહી અવરને
મીઠાશ આપે દધિ.

શત્રુની કદર

• અંક ૧ •

“જાણ્યો મેં કામ તો ચે,

મુજ હૃદય ઘવાયું શરે શત્રુના એ;
વળીના વળનો ઘા,

ત્રિશૂળ મુજ તણો ચક્રનો વિખણના વા
એના ઘાની સમીપે

મુમત સમ કુણો મુજને તો જણાયે,
માટે,” બોલ્યા પિનાકી,

“ગિરિવરતનયા અંકમાં મુજ ધારું,
દેખીને એ જગે સૌ

મૃત મનમથની કીર્તિ ગાશે ત્રિદાસ.”

કટુ વચન

• મંદાકાન્તા •

મીઠાશેથી સહજ જનના હોષ સવેં છુપાત
કાંટા જેવાં કટુ વચનથી ગુણુ ઢંકાઈ જાતા
કાચી કેરી પણ તરુ ચઢી વેડતા લોક આથી
પાકાં બોરો પણ જન ગુડે બોરડી ખાસડાથી

દુર્જનની ધાક

• વસંતસિંહ •

હેરાન સાધુજનને અટ સો કરે છે,
ના નામ દુર્જન તાણું ડરી ઉચ્ચરે છે;
ળીએ ન યાવળ ધરી શૂળ થાય લાંબા,
ના ચોર કંટક વિના જળવાય આંખા.

અમાસ

• મેઢાકાન્તા •

તું આવ્યેથી ત્રીસ દિન તણું થાય છે રે સમાસ,
તું વિના ના કદિ. પણ પૂરો થાય છે ચાંદ્રમાસ;
ભિનત્રીસે પણ તુજ થકી ત્રીસનો થાય ભાસ,
તો ચે શાને જનગણ કહેતા તને રે “અ-માસ?”

સોમવતી અમાસ

• ઉપજાતિ •

વાણી વહે છે સહુ આસ પાસ
આજે થઈ સોમવતી અમાસ;
હું સોમ શોધું ન કહી જણાવે
અ-સોમ રાત્રી રડતી તણાવે.

ક્રમળાનો રોષ

• મેઢાકાન્તા •

જે પન્નેથી પ્રગટી ક્રમળા પદ્મ તે હંસ તોડે,
તે હંસોથી સરળ ઉરની શારદા પ્રેમ જોડે,
હંસે જોસી ગમન કરતી; લક્ષ્મીને તે ખૂંચે છે,
વીણા પાણિ પર પ્રીતિ ધરે ભક્ત તે ના રૂચે છે.

લક્ષ્મીની વગ

• મંતાકાન્તા-સન્ધરા •

મૂર્ખાઓને જગત ઉપમા શંખની નિત્ય આપે,
વિષ્ણુ કિન્તુ કર નિજ ધરી શંખનું કંઈ કાપે;
લક્ષ્મી કેરો અનુજ વગથી વિષ્ણુ સાથે વસે છે,
વિશ્વે તેવી રીતે કે

જડમતિ ધનિકે શંખ જેવા દીસે ના ?

મીઠી ઉદારતા

• શાફ્તલવિકીડિત •

ખારો સાગરને કહે સહુ છતાં
પીયૂષ તેમાં વસે,
લક્ષ્મી ને વળી રત્ન ચૌદ વસતાં,
વિષ્ણુ વસે છે રસે;
સો સો યોજનના પ્રવાસ કરીને
ભેટે રમા શી નદી;
સિંધુના સહુને ઉદાર ઉરથી
ખારાશ એની સદી.

ઘણું મોડું

. શિખારણી .

મુંગી સેવા અપેં યુગ થકી મહા યોગિવર શી,
 દીધું હૈયું બાળી જન-પગ તણે તેં અડવડી;
 દધિચિની પેઠે,—અધિક વળી એથી પંજુ કંઈ
 ઘસાવી બહેરાવી નિજ તન ખીસાવી પંજુ દીધું.
 ઘણું મોડું લોકે પ્રભુપદ દીધું પથ્થર! તને.

મૌન

• સમ્બરા •

સુસોના મૌન સિંધુ

તરફ સરકતા જ્ઞાનના સ્રોત કોટી,
મૂર્ખાઓ મૌન છોડી

જીભચલન મહીં માની મોટાઈ જોટી
ગૂમાવે જ્ઞાન ધારા,

મૂંઢ કથનથી ના અન્ય કો જ્ઞાન પામે;
આપે ના જીભ જે ને

ઈશ, ન મૂંઢ જુજે, કાન જે કેમ આપે ?

લક્ષ્મીનું જતન

• વસંતતિલકા •

લક્ષ્મી તણું જતન છે અતિ કષ્ટદાતા,
 લક્ષ્મીધણી-ઉર મહીં નવ લેશ શાતા;
 ક્ષીરાબ્ધિમાં હરિ વસે કમલાં છુપાવાં,
 કૈલાસના જતિ ફરે યની મસ્ત યાવા.

શોક્યનો સ્વામી

• શિખરિણી •

હતી યાદ્યે મીઠી રતિ ઉભય મધ્યે અતિ ઘણી,
યુવા અંકે તારે મધુર શમણે રમ્ય રમણી!
વીતી; ને વ્યાધિઓ વળગી મુજને વૃદ્ધ વયમાં,
સખે! તે શોક્યોનું નવ સહી શકે શલ્ય વચમાં
તજે તેથી, નિદ્રા! અધવચ મને તું રમણતો?

હોમ

• અન્ધરા •

રાત્રિના ખરપરે આ
 અગણિત યુગના દિન હોમાય લાખો,
 તૃણાના પાવડે ને
 ભડભડ બળતી આયુની સવ પાંખો;
 ચંડી શી માનવીની
 જઠર તણી ક્રુધા વિશ્વનો હોમ માગે,
 હોમાવાની તમન્ના
 પણ જન-ઉરમાં ડોઢ દિ કાં ન જાગે ?

મૂખો

• શિખરિણી •

કહ્યું મેં, “’લ્યા મૂખાં, તુજ પીઠ ઉગે વૃક્ષ, નિરખયું?”
“થશે છાયા, એમાં ચટપટી તને શે, ન સમજું;”
વિના દુઃખે ચિંતા ધરી અવરની શીર્ષ ફરતો
ખરો મૂખો તો હું, વણ તરુ તરુભાર વહતો.

વાદળીનું નિવેદન

• પૃથ્વી •

તજી સ્વપનભોમ શો ગગનપાટ સોહામણો,
ગમે ન જડ આ ધરા પર વહેવું ખારાં થવા
જરીય; પણ દેખતાં 'દધિ ગળે કુડા ક્ષાર કે'
ઉદાર ઉરથી; તૂટે પડળ સ્વાર્થનાં ચૂમવા
મહા ચરણ સિન્ધુના, ઉતરિયે બડી ચોટથી.

ધનુષ્ય-બાણ

• શિખરિણી •

“ભલા વાંકા કાઠા ! ઘડપણ ખરે શું તું ચ કરે ?
ગુણાની ગુલામી કચડતી તને.” બાણ વદતું
મહાગવે, “હું તો સરર છુટું, સ્વાતંત્ર્ય મુજને.”
કહે કાઠું : “ખંધે મુજ વસત સ્વાતંત્ર્ય તુજ એ.”

કવિ-ઉર

• મિશ્ર •

ઉરે ઉરે નાચતી કાવ્યદેવી,
 ઢીલા જનોના ઉર-તાર કિન્તુ
 બળ શકે ના બહુ ચે બળબંધે
 કવિજન-ઉર કેરા તંગ કે તાર પેઠે.

જીવનપ્રેમ

• પૃથ્વી •

ગમે જીવવું તે છતાં મરણ-ખીણ પાસે કયમ
જતો હું આણુદીઠ કેાળા થકી ધકેલાઈને?
નિહાળું પડતાં ખીણે મરણની, ઉભો પાછળ
ઊંડો જીવનપ્રેમ તે દઈ ધકેલું ખીણે હસે.

કૃતજ્ઞતાનો બદલો

• શિખરિણી •

તપી ખીજ માટે પરમ જન દે જે કંઈ, ન તે
ચહે પાછું. આપો પણ પરત તો ગુણ તમને;
તપી પાણી મેઘે નિજ અરપતો સિન્ધુ, વહવો
તમે પાછું તે તો રસવતી કરે ભોમ વહતાં.

અર્પ્યું એ જ આપણું

• શિખરિણી •

વદે શૃંગોઃ “જાતો ઉરરસ અમારો વહી નદી
ફે, ને ના રે’તો અમ ઉર વિષે સંગ્રય કદી”;
સૂણી એલું બોલે કવિ: “ચુપ રહો ! જે જગ વહે
તમારો તે સાચો રસ ઉર રહ્યો તે કુણુ લહે ?”

મરજીવાને પ્રશ્ન

• શાદ્ધલવિક્રીડિત •

પૂછે કે, “મરજીવિયા શીદ કુખો
ઊંડા સમુદ્રો તળે,
ને મોતી કર એક ચે નવ રહે,
ને જીવ સાટે મળે?”
ખોલે ત્યાં મરજીવિયો, “અતળ આ
ખાડો મહા પેટ છે
ઊંડો સિન્ધુ થકી વિશેષ નહિ વા
કે જાણવા માટ તે.”

ભરયુવાનીમાં

• પૃથ્વી •

જિલું વિજન કંટકે વન વિષે ધૂપે વા હિમે,
ભલે, પણ જલિ થવું; મરવું ના સુકાઈ વને.
વિધી ભરયુવાનીમાં સુમનહાર કે ગૂંથજો
મને, અંગર કેઈ આ હૃદયનું મધુ ચૂસજો.

મિથ્યાભિમાન

• પૃથ્વી •

“નલે રવિ ઉગી જુગો મુજ ઘટાડતો તેજને,
 નહીંતર સદાય હું દ્યુતિ ત્રિલોકમાં ઢાળતે,”
 વહે શશી. હસી કહે કવિ: “ભલા, પ્રતાપી છતાં
 અમાસ ક્યમ થાય તો નજર અર્ક ફેરી જતાં?”

મૃત્યુની મૂંઝવણ

મૃત્યુ મૂંઝાઈને ઢહે, “ઓ વિધાતા દેવ!
જ્યાં સંહાર ત્યાં હું ફૂટે પ્રાણુ સ્વયમેવ.”
વહે છે વિધાતા હસી, “તુજ એ અજ્ઞાન,
સંહાર માને તું જેને એ છે પ્રાણુદાન.”

સૌં સૌને મન

કાગળ કહે: “હું ખરો કાવ્ય ઉરે ધારનાર,”
ખડિયો કુલાય: “કાવ્યે મુજ ઉરધાર;”
કલમ કહે: “એ સૂરવેદના છે મારા ખેલ.”
મુણી કાવ્યદેવી-ઉરે છૂટે હાસ્યરેલ.

નિષ્કૂળ કવિ

• વસંત-સંગ્રહરા •

બ્રહ્મા તણા હરીફ બેઃ કવિ, કુંભકાર.
આરાધી આત્મરૂપને કવિ મંત્રકાર
થાતો. અનુકરણ ને જડ રૂપ કેરું
કુંભાર મૂર્ખ બંનતો કરતાં ઘણેરું.
મોટાઇનો મહેરુ

મુરખ પણ મહા, હારતાં થાય વિશ્વે.

કવિ અને તત્ત્વજ્ઞ

• મંદાકાન્તા •

ગૂંજે ભૂજ્યા ભ્રમર મધુરા પુષ્પના સત્ત્વ સાડ,
મૂળા થાયે પણ સુમનમાં ચૂસતાં સત્ત્વ ગાડ;
ગૂંજે કાવ્યો કવિજન મહા તત્ત્વ કેા શોધવાને,
તત્ત્વજ્ઞાતા પણ પછી થતાં થાયછેશાન્ત ધ્યાને.

લેવું ને આપવું

• શાસ્ત્રલવિકીરિત •

લેવું અન્યનું ઊછીતું જગતમાં
સામાન્ય રીતિ ગમે,
દેવું ઉત્તમ કે વધુ પણ પડે
લીધા થકી અન્યને;
તેવું ને વળી તેટલું અરપવું
તે તો દલાલો કરે,
ખાં પાણી પીને મીઠું ઘન ધરે,
મોટાઈ તેની ઠરે.

અરીસો

• વસંતતિલકા •

સૌંદર્યભૂષિત અને રૂપહીન ડેરી
અંકાય છે તુજ ઉરે છળીઓ અનેરી;
આડ્યાં જતાં અરૂપ ને રૂપ દ્વર, તારૂં
તત્કાળ ઉર ધનતું ફરી સ્વચ્છ સારૂં;
નારીસમોહ:તુજનામખરૂંઅ-રીસો.

અભિલાષ

• વસંતતિલકા •

થાજો જગે અમર આ કવિતા રસાળી,
યુગો સુધી જન-ઉરે રસ ખૂળ ઢાળી;
ભૂલાય છે સ્મરણથી કવિનામ કિન્તુ;
હું ક્યાં પીતાં મધ કદી મધમાખ ચિન્તું ?

કંકણ

• હિન્દવત્ •

“આભૂષણો છે તુજ માટ આ લે,”
જોલી કરે કંકણ જે ધરાવે;
ધાર્યો પછી કે’ “મુજ જોહ જેડી
ખેરી, ગુલામી ન શકે તું તોડી.”

જન્મે ન સર્વ જન કાગળ જેમ કોરા?

• પ્રસંનતિલક્ષા •

લક્ષ્મી સહોદર ગણે સહુ પ્રહ્લદેવ,
પ્રાકટ્ય એ ઉભયનું કમળેથી થાય;
કયાંચચળાલખમી, કયાંવિધિદેવભોળા?
જન્મે તમામ જન કાગળ જેમ કોરા,
કોના પતંગ યનતા વળી એક કોના.

અંતિમ ઇચ્છા

• સ્વચરા •

ઇચ્છા ના થાક ખાવા,
 યુગભર લડતાં વિશ્વની શાંતિ ડાળે,
 તો ચે આ કોઈ શાને,
 શરીર મુજ તાણું થાક્યું છે ખોલી આંખે
 સૂવાડે પૃથ્વીપાટે?
 અરર જડ થશે દેહ આ માટી મારો !
 માટી થાઉં ભલે તો
 પણ મુજ તનના ખાતરે વીર ખીજો
 રોપીને વીર જોડા
 પ્રગટ વિભુ કરે, એ જ છે અંત-ઇચ્છા.

નેતાનું બળ

• વસંતભટ્ટ •

નેતા વિના દળ તાણું બળ નાચ વ્યર્થ,
નેતા થકી જ દળનું બળ થાય સાર્ય;
અંગુલિઓ બળ કરે, પણ અંગુઠો ને
ના હોય તો અફળ એ બળ, નાચ વ્યર્થ.

કૃળ

• ઇન્દ્રવજ્ર •

પુષ્પો ખરે ને કૃળ જન્મ ધારે,
તેથી સહુ ઠેા કૂલને વિસારે;
હું ચે ખરૂં ને કૃળ ઠોઠ ઓલું
ધરતું ભીગે, બોધ ભુલે મને સૌ:

પહાણો બનાવે તો

• શાર્દૂલવિકીરિત •

ધરિછે જો જગંમાં પ્રભુ કદિક તું
પહાણો બનાવા મને,
પૂજા પુષ્પ નિવેદનાં સુખ મિષે
ના મૂર્તિ તું સર્જજે;
વાંછું ના સુખ એ, ગુલામી મુજથી
વેઠાય ના મંદિરે,
પૂજારી-કર પૂતળું થઈ ન હું
સેવા ચહું અન્યની;
માટે પથર માર્ગનો ઘડ, કંઈ
સેવા કંઈકે જગે.

ઘર ફૂટે ઘર જાય

• વસંતતિલકા •

કાપી ન કેા પણ શકે સ્થિરતાથી કાચ,
ના વજથી પણ સરે કદિ એહ કાજ;
હીરાકણી ઘસડતાં પણ એ કપાય,
છે ના કહ્યું “ઘર ફૂટે ઘર સઘ જાય” ?

શહીદ

• ઉપભાષિત •

પીસાઈને કે સડીને હુનારો
કણો મરે તે સહુ વ્યર્થ ધારો;
ઉગાડવા જે કણુ લાખ ખીન્ન
મરે દટાઈ ભૂમિ તે શહીદો.

નિર્લજ્જ

• શાર્દૂલવિકીરિત •

“ફિક્કું મુખ સુગંધ ના ફૂલ વિષે,
શાને છતાં તું હસે?

લાજે કાં ન?” કટાક્ષ પન્ન કરતું,
ઝાલા ભણી જોઈને.

“હું તો રંક કપાસ, ગંધ રૂપના
મિથ્યા ન દંભો લહું,

ઢાંકી નમ્ર તણાં શરીર સહજે
હું લાજ સૌની હરું.

લાજું શીઘ્ર પછી? મને ધરધરે
શીર્ષે ચઢાવે સહુ,

તું તો શિવ તણા ચઢે શિર છતાં
ના લાજ ઢાંકી શકે,

એ જોઈ હું તો હસું.”

૩૨૨૦૭

પાંખડી

૧૦૧

અતિ મોંઘાઈ

• વસંતતિલકા •

મોંઘા જગે બહુ થતાં હીન સાથ તોળે
લોકો, સશંક નયને વળી સૌ નિહાળે;
મોંઘું સુવર્ણ રતિભારથી મૂલવાય,
શંકા વળી નકલી હેમ તણી ચ થાય.

પોલો

• શિખરિણી •

કહે એરંડો: “હું ઝટપટ વધી જાઉં ગગને,
કીધાં છે ના મારાં જતન પણ કાલી રહું.” કહે
ધીમે જેડૂ જોતો થડ લાણી: “વિચારું હું ચ લલા,
નકામો પોલો તું હમ્મશ વધતો આમ નિરખી.”

પાંખડી

૧૦૩-

માનવીમાંથી

• અનુક્રમ •

પંકથી પાંગરે પક્ષો ને ખડાણાઓ પ્રભુ થતાં;
માટીના માનવીમાંથી તો કાં હું ન જનું મહાં?

નર અને નારી

• શિખરિણી •

ઠહે દોરો, “નારી અતિ અળળ તું, હું નર તને
 બળે બાંધી રાખું, નવ તજી મને તું જઈ શકે.”
 “બુલે છે તું ભોળા,” વદતી હસતાં સોય નમણી,
 “પળે પૂઠેપૂઠે અનુચર બની, છો હું રમણી.”

જરી ભેદ

• વસંત-સંધ્યા •

“હિ કોકિલા ! ઉભયનો તન રંગ એક,
ને ત્યાંચ પિચ્છ પણ આમ સમાન છેક;
છીએ સગાં, પણ જરા સ્વર-ભેદ;” કાગ
ખાલેએલું. કહે ત્યાં -

ઝટ પરભૂતિકા: “એ જરી ભેદ ભાંગ.”

દ્રવે શિલા

• પૃથ્વી •

“ભલે હૃદય પથથરે મમ ઘડેલ માને જનો,
 દ્રવે મૃદુ ઉરો, સહુ ચ સમજે—નવાઈ ન તે.
 દ્રવે કરુણ થૈ શિલા, મમ ઉરે ઢળી એથી; એ
 વિશિષ્ટ મમ શક્તિ ના જગ બુઝો?” પૂછે પર્વત.

ગુપ્ત સેવા

• શાર્દૂલવિક્રોડિત •

બોલે ડાળ: “તળે તમે ધરતીનાં
મૂળો, દટાઈ રહો,
ને ઊંચા અવકાશમાં રહી ઉભાં
સેવા અમે વિશ્વની
કીધી, પાન ખરે કપાય કર ને
અંઝાનિલો ઝીલિયે.”

બોલ્યું મૂળ: “દટાઈ હું ધરતીમાં
સેવા તમારી કરું,
કે’તાં એ શરમાઈ છું મુળ થકી
દેખાડતાં એ વળી.”

દુર્જન-નીતિ

• વસંતતિલકા •

પ્રેરેલ દુર્જન થકી સુજનો જણાશે,
તો એ વધુ વિષમ દુર્જનથી ચ થાશે;
સીધું છતાં શર ચઢી ધનુ વક્ર અંગે
દાણુ આપ થકી એ વધુ થાય જંગે.

૧

રૂપદ ભેદ

• શાર્દૂલવિકીરિત •

ઉનાળે ભર ધોમમાં સળગીને
વૃક્ષો શીળી છાંયડી
હેતાં, પુષ્પ ફળે તપી પકવી દે;
તાપે તપી રોષમાં
બાળે આશ્રિતને વિશેષ પતકે
લોખંડનું ઊલટું,
દેખી ભેદ શું સાધુ દુર્જન વિષે
તેની થતી રૂપદતા.

મિથ્યા મોહ

• શિખરિણી •

ચઢી ઉઝા આલે મન કનકવો એમ સમજે,
 ધરાવાસી હું ના, ઉડું રવિશશી મિત્ર મુજ છે;
 અભાગી આ દોરે
 મને બાંધી રાજે ! પણ ધરણિથી દોર તૂટતાં
 શશી તારા સર્વે તણ કનકવો લોચ ગળડે.

સાચો પ્રણય (?)

• શિખરિણી •

તબ્બું વારે વારે ગળાડી મનમાં રોષ કરતો,
અવજા એ તારી કીધ અતિ, છતાં તું અટ દઢ
મને શોધી કાઢે; કયહીં નવ ગમે શું મુજ વિના?
ભલે ખોટો, સાચો પ્રણય રૂપિયા! હુંથી તુજનો.